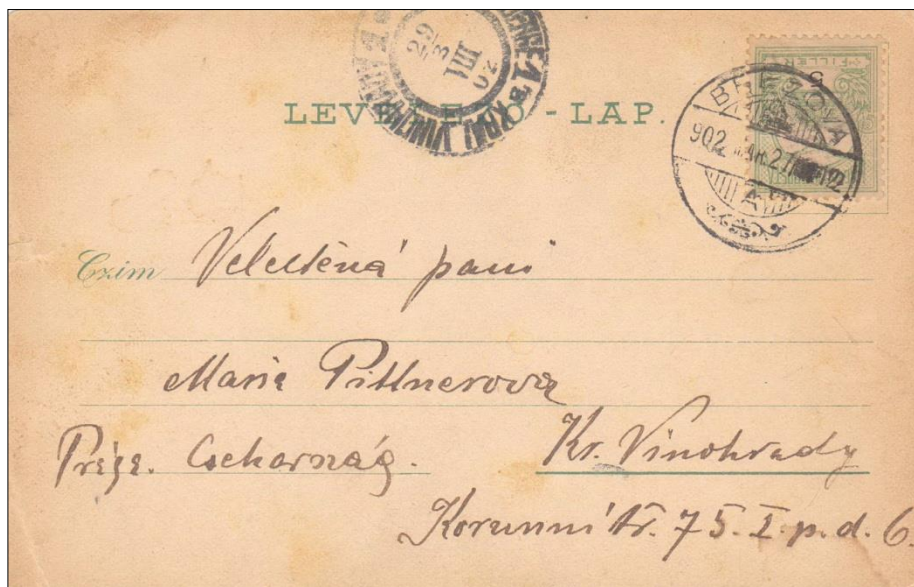
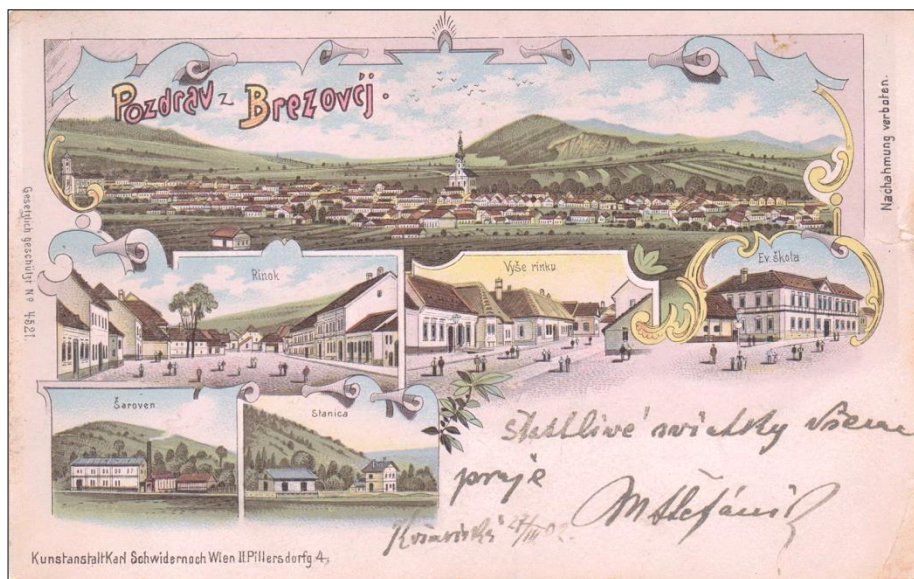

Pražský pobyt studenta Milana Štefánika – bydlel u polenských Pittnerů?

Někdy počátkem tohoto století mi strýc Bohuslav Hladík, mimo jiné sběratel starých pohlednic, věnoval barevnou litografickou pohlednici slovenské Brezové adresovanou polenské rodačce velectěné paní Marii Pittnerové /roz. Lepičové, 1850–1933/ ze dne 27. března 1902 na její pražskou adresu v Korunní ulici čp. 75, I. poschodí, byt č. 6 na Královských Vinohradech, kterou jí poslal ze svých rodných slovenských Košiarisk Milan Štefánik /1880–1919/ s přáním „šťastlivých sviatků všem“, míněno dozajista svátků Velikonočních. S radostí jsem tehdy přijal do své sbírky tento vzácný autograf významné osobnosti našich moderních dějin, neboť Milan Štefánik, později přidávající ke svému jménu Rastislav, byl jedním ze zakladatelů našeho státu Čechů a Slováků, kdy spolu s T. G. Masarykem a Edvardem Benešem ustavili v Paříži v roce 1916 Československou národní radu a jak to skončilo, je všem dobře známá historie. Osud Štefánikovi však dlouho nedopřál radovat se ze svého díla, neb již 4. května 1919 našel smrt v troskách havarovaného letounu poblíž Bratislavy.

Tato pohlednice dokládá Štefánikovu známost s rodinou Pittnerových v Praze, kteří bydleli na Královských Vinohradech v Korunní ulici č. 972/75 na rohu s ulicí Nitranskou. Na tuto adresu se přestěhovali až v roce 1901 z domovního bloku čp. 874 na rohu Slezské a Šumavské ulice, též na Královských Vinohradech. Manžel Marie Pittnerové Jaroslav /1845–1924/ byl jedním z prvních velkých polenských podnikatelů /provozovna, 2 cihelny, škrobárna/ a synem významného, dlouholetého polenského starosty Antonína Pittnera /1814–1897/. Rodina koncem 19. století přesídlila do Prahy, kde Jaroslav působil jako obchodní zástupce několika firem. Jejich syn Jaroslav mladší /1876–1954/ studoval a učil na pražském ČVUT, kde byl pak v roce 1919 jmenován mimořádným profesorem. Profesor Jaroslav Pittner jako penzista přijížděl v letních měsících do Polné. Bydlel v domě u Zlaté hvězdy na Husově náměstí. Jako chlapec si pamatuji, že v blízkém parku denně krmil na ruce ochočenou pěnkvu obecnou.

Zde nutno zmínit, že v roce 1894, po nevydařeném manželství s Josefem Weymelkou v Polníčce, odchází do Prahy i sestra Jaroslava staršího Vlasta Pittnerová /1858–1926/, později známá autorka vesnických románů z Vysočiny. V Praze však bydlela na jiných adresách, jeden čas i v čp. 27 v Korunní ulici na Vinohradech, poblíž bydliště svého bratra.

Pohlednice Brezové zaslaná z rodných Košiarisk ze dne 27. 3. 1902 pani Marii Pittnerové na Královské Vinohrady studentem Milanem Štefánikem.

Známost Milana Štefánika s rodinou Pittnerových, doložená uvedenou pohlednicí, mě podnítil k bližšímu nahlédnutí do jeho pražského pobytu.

Štefánik pocházel z početné rodiny slovenského evangelického faráře v Košiarisku u Brezové pod Bradlom. Po studiích na evangelickém lyceu v Bratislavě a v Šoproni maturoval v roce 1898 na gymnáziu v Sarvaši a ještě téhož roku odjel na vysokoškolská studia do Prahy. Zpočátku se věnuje studiu stavebního inženýrství, ale záhy přešel na pražskou techniku /ČVUT/ a zaujat tehdy novými myšlenkami J. Vernea a C. Flammariona se pustil do studia astronomie. Zároveň si zapisuje i přednášky T. G. Masaryka na filosofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity. Jeden ze semestrů astronomie absolvuje na univerzitě v Zürichu s praxí na místní hvězdárně. Štefánik je zaujatým studentem. Má široký rozhled i v oblasti literatury, hudby a výtvarného umění. Krom studií vede v Praze i bohatý společenský život. Záhy po příchodu do Prahy vstupuje do řad slovenského spolku „Detvan“ se sídlem na Vinohradech, kde se setkává s později významnými osobnostmi, kterými byli Vavro Šrobár, Ján Botto a J. G. Tajovský. Navazuje styky i s českou společností ve spolku „Žofin“ a v „Československé jednotě“, kde se potkává s básníkem Jaroslavem Vrchlickým, jeho dcerou Evou – pozdější herečkou Národního divadla, Jaroslavem Gollem, Františkem X. Svobodou a jeho ženou Růženu Svobodovou, provozující v Praze literární salon. Krátce rediguje i časopis „Umělecký hlas“.

Nicméně studia v Praze končí v roce 1904 rigorózní zkouškou z filozofie a obhajobou disertační práce na téma „Podvojně hvězdy v souhvězdí Cassiopea“. Na doktora z oborů filosofie, fyziky a astronomie je promován samotným prodekanem Univerzity Karlovy, básníkem Jaroslavem Vrchlickým.

Ještě téhož roku opouští Prahu a míří do Paříže. Ve Francii vydává 12 odborných prací z oboru astronomie, získává francouzské státní občanství a stává se generálem francouzské armády. Ale to je již jiná historie.

Pražský pobyt Štefánika je jeho životopisci vcelku dobře zmapován. Jisté mezery lze najít právě v popisu jeho pražského studentského bydlení a to je ta otázka, která mě nejvíce zajímala. Během oněch necelých 6 studentských let prožitých v Praze asi bydlel na více adresách. Z jednoho pramene Wikipedie máme povědomí o té první, kdy bydlel na Smíchově s Edvardem, synem domácího Františka Hrona, hlavního dozorce potravinové daně. Ale ty další...?

Při pročítání Štefánikova životopisu od L. N. Zvěřiny z roku 1930 objevuji pro mě důležitou informaci, která zapadá do mých úvah. Na straně 187 Zvěřina píše: ... **Štefánik si od profesora techniky Zengera půjčuje malý hvězdářský dalekohled, aby mohl ze svého bytu**

v Korunní ulici provádět každodenní pozorování oblohy... Je to byt Pittnerových v Korunní ulici na Vinohradech čp. 75 kde bydlel v jednom ze svých pražských podnájmů? Pozdrav své bytné Marii Pittnerové by mohl být tím důkazem. Zároveň je zde další možné po-
jítko. Pittnerových syn Jaroslav, o čtyři roky starší Štefánika, studuje též na pražské technice, a jsou tedy po určitou dobu spolužáky. Není zde daleko k úvaze, že to byl mladý Pittner, který přivedl svého kolegu do podnájmu ke svým rodičům v Korunní ulici. Podle zjištění Archivu hlavního města Prahy však není Štefánik vůbec uveden v pobytové evidenci pražského policejního ředitelství. Zdá se, že navzdory příslovečné pedanterii rakousko-uherských úřadů bydlel Milan Štefánik v Praze inkognito!

Podnájmem Štefánika u Pittnerových se tedy exaktně nepodařilo prokázat, přesto pohlednice adresovaná rodině a údaj životopisce Zvěřiny o bytu Štefánika v Korunní ulici mnohé naznačují.

Literatura:

Prchal, J.: *Biografický slovník Polenska*. Polná 2002

Skočdopolová, M.: *Antonín Pittner – nejvýznamnější polenská osobnost 19. století*. Polensko, 1997, roč. VI, č. 3, 4, 1998, roč. VII, č. 1

Wikipedie, otevřená encyklopedie, heslo Milan Rastislav Štefánik, dostupné online z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Milan_Rastislav_Štefánik, cit. 27. 10. 2018

Zvěřina, L. N.: *Milan Rastislav Štefánik*. F. Borový, Praha 1930, díl II.

Jan Prchal

Fotografové, místní vydavatelé a prodejci pohlednic s vyobrazením Polné

Fotografie, vynález z roku 1839, našla široké uplatnění ve druhé polovině 19. století. Kromě portrétů se první fotografové stále více zaměřovali na pořizování snímků krajiny, obcí, prvních dopravních prostředků atp. A právě fotografie byla ve velké míře využívána od konce 19. století při tisku místopisných pohlednic.

Nový způsob zobrazování umožnil zachytit tvář našeho města, na rozdíl od malířů a kreslířů, věrně. Nejstaršími dochovanými snímky Polné jsou dva záběry na Husovo náměstí z roku 1862 z kamery-obskury místního učitele a kulturního činitele **Antonína Klusáčka** (1817–1898). Jeden z prvních polenských fotografů tak zachytil domy v centru města ještě před zničujícím požárem v roce 1863. Oba snímky

Antonín Klusáček

vodů naučili i fotografovat.

Jedním z prvních vydavatelů pohlednic Polné byl místní knihtiskař s koncesí **Miloslav Ráček**. V roce 1885 vydal vázaný soubor jednácti fotografií Jindřicha Krinka z Německého Brodu; snímky vsazené do kartonových listů mají již pohlednicový formát, pro tisk samostatných pohlednic však později využity nebyly. Miloslav Ráček měl provozovnu na Husově náměstí a jím vydané pohlednice patří k těm zdařilejším; jeho zásluhou byly vydány i kuriózní

byly prezentovány v několika publikacích, naposledy ve sborníku s názvem *Naše krásné zvony hoří posud* (vydalo město Polná roku 2013).

V každém menším městě existovaly, vlastně až do roku 1945, menší tiskárny, jejichž činnost spočívala v zajištění služeb nejbližšímu okolí. Místní tiskaři přijímali z důvodu zajištění existence i drobné zakázky a kromě letáků, pozvánek apod. patřila pohlednice k jejich nezanedbatelným výrobkům. Předností lokálních tiskárňů byla znalost místních poměrů a prostředí. Často promptně reagovali na různé místní společenské události a senzace; a dodejme, že mnozí se z praktických dů-

Reklamní obálka Miloslava Ráčka

pohlednice se zimními motivy, u nichž ke znázornění třpytu sněhu použil nalepené jemně rozdrčené sklo. V několika případech je uváděno mylně jméno: Miroslav Ráček.

Miloslav Ráček přerušil obchodní činnost v letech 1888 až 1891, kdy žil v Americe. Odešel tam za svými početnými příbuznými, kteří se za moře vystěhovali z Polné v roce 1854.

Jako knihař a knihtiskař se ovšem v Americe neužil a vrátil se do Polné; provozoval zde tiskárnu ještě několik let.

V letech 1897 až 1899 vydával první pohlednice Polné také **Rudolf Válka**, který převzal v roce 1897 tiskárnu po Karlu Starchovi. Z Polné odešel v srpnu 1900 do Jičína.

Ondřej Rérych
(Městské muzeum Polná)

zen k trestu smrti mladý židovský občan z Polné Leopold Hilsner. Případ, který vyvolal v rakousko-uherské monarchii vlny antisemitismu, byl široké veřejnosti předložen i prostřednictvím několika desítek záběrů různých pohlednic, které vycházely v desetitisícových nákladech a putovaly do celého světa. Hilsnerova aféra se stala komerčně zajímavou nejen pro vydavatele novin, ale i pro fotografy, nakladatelské firmy, tiskárny a prodejce pohlednic. Prvním vydavatelem těchto pohlednic se stal polenský obchodník **Antonín Dvořák** (1860–1916). Patrně na základě úspěchu s prodejem pohlednic „hilsneriády“ se

Podnikatel **Ondřej Rérych** z Polné vydal v roce 1897 vlastním nákladem soubor šestnácti fotografií Polné od pražského fotografa Karla Bellmanna. Ondřej Rérych se zabýval především kovovýrobou, jak je zřejmé z údajů na faktuře z roku 1896. I v jeho případě, tak jako u mnohých obyvatel Polné předtím i později, můžeme obdivovat a ocenit jeho vřelý vztah k Polné. Téměř všechny snímky z této malé kolekce byly po roce 1900 postupně vydány i jako pohlednice. Ondřej Rérych vydal po roce 1900 ještě několik samostatných pohlednic.

Na přelomu 19. a 20. století se Polná stala mediálně sledovaným místem v souvislosti s údajnou vraždou Anežky Hrůzové, v tisku uváděnou jako rituální. Za vraždu byl obžalován a odsou-

Antonín Dvořák

Antonín Dvořák stal v následujících 17 letech nejúspěšnějším vydavatelem pohlednic Polné. Grafickým provedením, zajímavými záběry i kvalitou se jím vydané pohlednice řadí mezi ty nejlepší a sběrateli nejvyhledávanější. Také množstvím jednotlivých (odlišných) záběrů je dosud nepřekonaným nakladatelem. U pohlednic z let 1899 až 1905 se s jeho jménem setkáme vždy na přední obrazové straně (v levém nebo dolním okraji). Antonín Dvořák zadával tisk pohlednic různým známým a uznávaným firmám. Kromě německobrodské tiskárny Dvořák a Ruller spolupracoval např. s Uměleckým grafickým studiem Jana Vilíma v Praze. Antonín Dvořák, původem z Hrbova u Polné, měl obchod od roku 1898 na Husově náměstí, v místě, kde dnes stojí budova spořitelny. Na mnohých pohlednicích zvolil záběr Husova náměstí, a to tak, aby byl jeho obchod na snímku výrazně zřetelný.

Dvořákův obchod v roce 1912

Antonín Dvořák se rovněž zasloužil o vydání dvou tzv. futuristických pohlednic, které jsou v současnosti velmi ceněným artiklem. Na první z nich – *Polná v budoucnosti* – je jméno Antonín Dvořák v této koláži nad obchodem dopsáno velkými zřetelnými písmeny. Úspěšný obchodník – v Polné v té době uznávaná persona – se také dal vyfotografovat na více pohlednicích z hilsneriády, kde stojí mimo jiné text: „Lovec pan Ant. Dvořák z Polné hledá se svými ohari v lese Březina sto-

py po krvi Anežky Hrůzové...“ Projdeme-li sbírku pohlednic podrobně, zjistíme, že v období 1898 až 1905 byly nejvydávanějšími, nejžádanějšími a také jistě nejprodávanějšími dva záběry Husova náměstí a celkový pohled na město z Podhory. V obou případech se jedná o světlotisky (náklad cca 1000 kusů); pak můžeme u záběru Husova náměstí připustit náklad převyšující 23 tisíc kusů (jistě však bude mnohem vyšší, neb další odstíny a odlišnosti v umístění nápisů zde nejsou podchyceny) a u záběru na město z Podhory je náklad doložen počtem více jak 17 tisíc kusů. Svědčí to o velké oblibě a prodejnosti pohlednic. Dům čp. 50 po obchodníkovi Antonínu Dvořákovi koupil v roce 1917 Jan Hladík ze Sazomína u Žďáru.

Výrobci a vydavatelé pohlednic z období hilsneriády jsou popsáni ve sbornících *Hilsneriáda k 100. výročí 1899–1999* (viz příspěvek Jana Prchala: *Pohlednice z časů hilsneriády*, na str. 124 až 156) a *Hilsneriáda k 100. výročí píseckého procesu*, kde je zařazen i přehled vydaných pohlednic s případem souvisejících. Ač neznáme skutečné náklady vydaných pohlednic, téměř s jistotou lze přijmout fakt, že v tak velkých nákladech již jednotlivé pohlednice Polné v následujících letech nikdy nevyšly. Jedním z mnoha fotografů, kteří v době Hilsneriády zkoušeli v Polné své obchodní úspěchy, byl jihlavský **Johann Haupt**, který pro Antonína Dvořáka také zhotovoval předlohy pro tisk pohlednic.

Dalším pořizovatelem fotografií z hilsneriády, krom již zmíněného Gustava Dvořáka z Německého Brodu, byl pražský žurnalista a spisovatel **Gustav Toužil**. V květnu a červnu 1899 zhotovil v Polné řadu snímků, které pak nabízel vydavatelským firmám – **Edvard Beaufort Praha**, **Karel Šolc Kutná Hora** a **Václav Kotrba Praha**. Tato vydavatelství se vyznačovala i vydáním různých tiskovin k případu Leopolda Hilsnera.

Za pozornost stojí vydání stejných záběrů nákladem různých obchodníků. Takové pohlednice vydával např. nástupce tiskaře Rudolfa Války – **Bedřich Zapletal**. Ten převzal tiskárnu s největší pravděpodobností s veškerými zásobami, tedy i s předlohami (skleněnými negativy) pro tisk pohlednic. Přibližně do poloviny 20. století se lze setkat se stejnými snímky (totožným záběrem), vydanými různými obchodníky a firmami. Vysvětlení je prosté. Pořizovatel předlohy (fotograf, později i vydavatelské firmy a tiskárny) nabízel výrobu pohlednice (nebo prodej původní fotografie) více obchodníkům (pakliže to nebylo vázáno výhradní licencí). Stávalo se tak, že stejnou pohlednici si objednálo a uhradilo (vlastním nákladem) více obchodníků – prodejců. Zejména ve 20. až 40. letech se nezřídka objevují případy, kdy stejnou pohlednici, vytištěnou např. firmou Fototypia Vyškov, vydali

a prodávali v Polné Václav Meloun, Jan Dušátko, Karel Hladký či Richard Kulich. Objednávka probíhala po návštěvě zástupce tiskárny, který obchodníkovi poskytl nabídkový katalog (soubor pohlednic, perforovaných na levé straně), z něhož si obchodník objednal vybraný záběr.

Detail z hlavičkového papíru tiskárny Bedřicha Zapletala

Bedřich Zapletal byl rovněž zaníceným patriotem, který Polnou na větším množství záběrů v pohlednicové tvorbě dlouhodobě propagoval. Pohlednice jím vydané vykazují slušnou úroveň v kvalitě tisku i zvolenými záběry na jednotlivé části města. Na některých pohlednicích použil v době konání mrkvancové pouti přitisk v červené barvě: zkřížené mrkve s nápisem *Pozdrav z polenské pouti*. Je známo, že manželé Zapletalovi udržovali přátelské styky s rodiči spisovatele Bohumila Hrabala, angažovali se společensky – hráli v Polné ochotnické divadlo, všemožně podporovali kulturní a spolkovou činnost. V roce 1919 byl Bedřich Zapletal dokonce zvolen starostou města. Neodpustím si dodat informaci o zhotovení přetisku na

Bedřich a Emilie Zapletalovi

protektorátní známky s portrétem Adolfa Hitlera ve znění „Národní výbor Polná – 5. 5. 1945“, který byl společně s přetiskem „Junák národu“ proveden v Zapletalově tiskárně, a o němž bylo pojednáno na stránkách Polenského zpravodaje a v rozličném filatelistickém tisku.

Bedřich Zapletal byl nejdéle působícím vydavatelem pohlednic Polné – od roku 1900 do roku 1945. Tiskárnu provozoval nejdříve v domě čp. 23, později zakoupil dům čp. 21. Tiskárna, krom pohlednic, se zabývala výrobou plakátů, pozvánek, svatebních oznámení,

Vlevo Zapletalova tiskárna v domě čp. 23, 1905

letáků, ale i publikací. Součástí firmy byl obchod s knihami. Bedřich Zapletal působil v Polné až do období protektorátu, kdy se rodina přestěhovala do Vysokého Mýta. Ještě několik let poté, kdy již v Polné nežil, tiskárnu vlastnil; její provoz měl v pronájmu Karel Pometlo. V roce 1949 byla tiskárna úředně zrušena.¹

(pokračování)

¹ Není-li uvedeno jinak, pocházejí obrazové přílohy z archivu Klubu Za historickou Polnou.

Výročí Bohuslava Hladíka

Významný polenský rodák Bohuslav Hladík by se 19. ledna letošního roku dožil 100 let a 30. září tomu bylo 10 let, co zemřel. Regionální historik, muzejník, redaktor a též numismatik a zejména ornitolog má své trvalé místo v historii našeho města, za což v roce 2000 obdržel „Čestnou cenu města Polné“ a 22. září letošního roku byla na jeho domě v Třebízského ulici čp. 53 odhalena pamětní tabule, připomínající jeho osobnost kolemjdoucím. Význam jeho práce hned v několika oborech je však celostátní. Připomeňme ve stručnosti rozsáhlé aktivity Bohuslava Hladíka.

Bohuslav Hladík, 40. léta

Rozsáhlá je především jeho publikační činnost z oblasti ornitologie, ale též historie města a numismatiky (popsal celkem 41 nálezů mincí). Jako ornitolog a numismatik byl uznáván i v zahraničí, kde rovněž některé příspěvky publikoval. Pravidelně přispíval svými články zejména do Polenského zpravodaje, sborníku Polensko, Vlastivědného sborníku Vysočiny a Numismatického sborníku. Některé rozsáhlejší práce vyšly jako samostatné publikace (*Stará polenská škola, Lékárna „U černého orla“ v Polné, Historický kalendář města Polné, Božena Němcová a Polná, 180 let ochotnického divadla v Polné*).

Od roku 1954 působil v muzejnictví, nejprve v Jihlavě, od roku 1962 v Polné; byl redaktorem sedmi ročníků přírodovědné řady Vlastivědného sborníku Vysočiny. Ve funkci vedoucího pobočky Muzea Vysočiny v Polné, kde působil až do odchodu do penze v roce 1980, vybudoval expozici *Stará škola* v Poděbradově ulici, v areálu hradu a zámku pak expozice *Stará lékárna, Kupecký krám a Hrnčířská dílna*. Je autorem četných přednášek z historie a ornitologie, které se systematicky věnoval po celý život spolu se svým bratrem Janem, přes 30 let prováděl kroužkování ptáků pro Národní muzeum a v Polné vedl i kroužek mladých ochránců přírody. Svou knihu o výskytu ptactva na Polensku v letech 1941–2000 už, bohužel, nestihl dokončit. V roce 1990 byl jedním z prvních členů Klubu Za historickou Polnou a od roku 1996 členem

redakční rady obnoveného sborníku *Polensko*, kde rovněž pravidelně publikoval své znalosti z historie města.

Za svoji činnost získal četná ocenění. Na kongresu o čs. lékárenských muzeích byl v roce 1986 mezi 13 vyznamenanými pracovníky z Československa – obdržel velkou stříbrnou medaili. Od roku 1928 byl členem skautské organizace Junák a v roce 1992 obdržel vyznamenání „Řád čestné lilie v trojlístku“, v roce 1992 mu byla udělena junácká „Medaile díků“.

Co napsat závěrem – snad jen, že impulsem k napsání tohoto článku se stal pohled na snímek ve stolním polenském kalendáři, kde je na fotografii z roku 1930 před obchodem Jana Hladíka na Husově náměstí zachycena jeho rodina a zaměstnanci. Pozorný občan – pamětník – najde na snímku i dvanáctiletého Bohuslava a jeho mladšího bratra Jana.

Literatura:

Prchal, Jan: *Biografický slovník Polenska*. Polná 2002, s. 46–48
týž: *Bibliografie Bohuslava Hladíka*. Polensko, roč. XVIII, č. 1, s. 8–16
týž: *Z přednáškové činnosti Bohuslava Hladíka*. Polensko, roč. XVIII, č. 1, s. 16–18

František Půža

Vrchnostenské regale pálení kořalky

(dokončení)

Polenský hejtman ohradil se proti námitkám duchovních úřadů, hlavně vikáře. Poukazuje na patent ze dne 25. srpna 1721, tvrdil, že nikdo nemůže bránit vrchnosti ve stavbě vinopalny, neb nejedná se tu o nový dům židovský. Aby německobrodský vikář nepochyboval o správnosti jeho tvrzení, navštívil hejtman přibyslavského děkana, aby mu ukázal tištěný originál císařského výnosu, kterým byly vinopalny vyjmuty z nařízení cílícího proti židům. Vysvětloval, že se vinopalna staví proto, aby se poddaným ušetřilo 2–3 míle cesty do Polné pro kořalku, kterou jsou podle svého urbárního závazku povinni s pivem od vrchnosti odebírat. Námitky farářovy považoval za bezpodstatné. Vinopalna bude vzdálena od kostela i osady borovské a státi na místě, kudy farář zřídka k nemocnému se svátostí půjde. Nestává proto nebezpečí jejího zneuctění židy, ani nebezpečí požáru. Kdyby se měl vzít ohled na námitky farářovy, nesměli by židé v městech a osadách mít

domy, neb se v městech nejčastěji přihází, že musí jíti kněz k nemocnému s nejsvětější svátostí kolem židovských příbytků. Jiné místo v Borové zvoliti pro stavbu nutné vinopalny nebylo možno, poněvadž jediné toto má dostatek vody.

S borovským farářem hejtman o té věci vůbec nejednal. Byl na něho zle rozhněván. Hejtman dovolil na den 2. července toho roku 1769 Slavětinským muziku. Natrefil se k ní borovský farář, který tanec zakázal, poukazuje, že jest přede žněmi, obilí ještě na polích a oni zde nezbedným veselím pána Boha pokoušejí, nedbajíce, že je může a s nimi jiné nevinné za to kruté trestati. Zákazem tím cítil se hejtman poškozen ve své vážnosti. Farář těžce nesl nevšímavost hejtmanovu co zástupce patrona dávanou mu při všech příležitostech najevo. Poslal k němu borovského kantora s listem, v kterém se až devotně omlouvá, že Slavětinským muziku přímo nezapověděl, ale jen krčmářovi domlouval, že dosud všechna úroda je venku, že by se Bůh mohl muzikou pohoršit, rozhněvat a je trestat. Zná prý, že muziku povoliti neb odepříti jest věcí dominia, třeba to bylo v době církevně zakázané, ale Jeho Veličenstvem patenty dovolené.

Vinopalna v Borové byla přes odpor církevních kruhů postavena. Pronajata byla roku 1770 na 6 let polenským židům bratřím Mandelovi a Nathanu Pinkasovým za 700 zl. rýnských ročního poplatku. Cizí židé nabízeli o 100 zl. větší nájemné. Přesto dal kníže přednost židům domácím.

Nájemní smlouva byla v podstatě shodná se smlouvou nájemců vinopalny polenské. Vařilo se v Borové na 2 kotlích panských. Pachtýřům bylo však volno páliťi kořalku na svých vlastních kotlích v počtu neomezeném. Našla-li se u rychtáře neb šenkýře těch vsí, které byly vázány na odběr piva z Borové, kořalka cizí, musil dáti nájemci vinopalny pokuty ze $\frac{1}{4}$ vědra nalezeného množství 5 zl., z půl vědra 10 zl. Nájemcům bylo nařízeno páliťi kořalku řádnou bez přísady tureckého pepře.

Prvním lednem 1779 najal borovskou vinopalnu přibyslavský soused Josef Stákl na dobu 6 let. Od 1. července 1780 měl z neznámé příčiny, zda pro úmrtí neb z kterého jiného důvodu, najatu borovskou palírnu polenský žid Samuel Hořecký. Zavázal se prodávati kořalku šenkýřům dle ceny žita na německobrodském trhu. Byla-li zde míra žita pod 1 zl., prodával jeden dolnorakouský máz kořalky za 15 kr., byla-li cena žita od 1 zl. do 1 zl. 20 kr., stál máz 16 $\frac{1}{2}$ kr., stoupla-li přes 1 zl. 20 kr. do 1 zl. 40 kr., stoupla cena kořalky na 18 kr., při ceně žita přes 1 zl. 40 kr. do 2 zl. platilo se za máz 19 $\frac{1}{2}$ kr. atd. Nejvyšší cena mázu kořalky byla 24 kr. při ceně míry žita 2 zl. 40 kr. až 3 zl. K uvedeným cenám směl nájemce připočísti 12 kr. na mázu připadající daně z nápojů. Odebral-li

šenkýř kořalky více, než byl povinen, počítal se mu každý máz za 15 kr. bez ohledu na cenu obilí.

Borovský sládek byl zavázán dodávati nájemci všechny kale, splašky a kvasnice z várek o 28 sudech, jakož i polovici mláta. Borovský mlynář byl mu povinen šrotovati obilí, aneb v pádu nedostatku vody mlynáři usedlí na řece Sázavě podle pořadu. Byl-li nájemce usvědčen, že kořalku falšuje, složil pokuty 1 zl. 30 kr. z každého mázu. Z panského borovského pivovaru vydáno bylo bezplatně v roce 5 sudů piva pro lidi u něho zaměstnané. Z panské sýpky dovoleno mu prodati ročně 100 mír žita. Ke krmení dobytka obdržel 4 robotní fůry sena a 4 fůry otavy. Po celý rok měl ku domácí práci k dispozici jednoho robotníka pololánika. Hospodářský úřad přenechal mu k setí 12 korců desátkového pole, když mu přenechá veškeren přebytný hnůj a zimního času obloží hnojem vodní roury vedoucí do vinopalny. Nájemné obnášelo 600 zl. Veškeré daně byl povinen zapravovati vinopalník sám.

Vrchnost zřídila Hořeckému jako vedlejší živnost v Borové koželužnu. Platil z ní roční nájemné 35 zl. Zaručila mu ochranu této živnosti zákazem, že nikdo nesmí v této části panství koželužství provozovati. Kůže poražených i zdechlých zvířat byly přenechány panským hospodářským úřadem jedině jemu za běžnou cenu. Byl mu také zaručen prodej vydělaných koží. Jedině on směl je na polenském panství prodávati v té kvalitě a za tu cenu, jak se jinde nabízejí. Zůstal-li mu někdo za kůže dlužen, slíbila mu vrchnost podporu při vymáhání pohledávky. Další nájem vinopalny a koželužny byl jemu a nástupcům zajištěn, uvolí-li se platiti nájemné odjinud nabízené a toto budou správně čtvrtletně odváděti. Panský úřad šel ve své benevolenci k borovskému nájemci ještě dále. Slíbil mu předkupní právo na vše, co by panství k prodeji nabízelo za běžnou, neb odjinud nabízenou cenu, jakož i že mu bude svěřena dodávka všech potřeb, pokud je nikdo jiný nebude moci za nižší cenu hospodářskému úřadu nabídnouti.

Výnos vinopalny byl dosti značný. V Borové vařilo se ob den, ročně 180krát. Každá várka o 16 mázech vynesla 20 zl., ročně 3600 zl. Krmilo se odpadky 16 volů, jež se prodávali za vyšší cenu než nekrmený dobytek ze stájí. Borovský vinopalník prodal více kořalky než polenský, poněvadž bylo více obcí na něho odkázáno.

Hořecký nebyl dlouho nájemcem. Od prvního října 1784 najal vinopalnu borovský purkmistr Josef Musil za 700 zl. ročního nájemného. O koželužně nečiní se v nájemní smlouvě žádná zmínka. Ku kontrole, zda mu sládek dodává správně vše, co mu smlouvou zaručeno, mohl si dáti do pivovaru svého člověka, který by zde pobyl do úplného stáčení piva.

Dne 31. prosince 1817 najal vinopalnu s právem šenku kořalky v Borové ve veřejné dražbě Václav Kerausch sládek tamější na tři roky za 1265 zl. Za kaly z každé várky spotřebované v palírně, za dodané 2 štoudce dobrých chmelných i sudových kvasnic a za 8 puten čili 4 korce mláta z každé celé várky byl povinen platiti důchodu panskému po 3 zl. rakouského čísla. Za udělání sladu pro vinopalnu za každou dolnorakouskou míru ječmene složil 16 zl. rakouského čísla za dříví a dělníkům. Platil sám daň z nápojů. Za správné odvádění nájemného a všech poplatků ručil vrchnosti veškerým svým jměním movitým i nemovitým. Poněvadž byl nájemcem bez vlastních pozemků, zaručil se za něho fideikomisu¹ též Jan Hájek z Horní Cerekve čp. 43 dne 21. února 1818.

Polenská vinopalna a draslárna pronajata byla v letech 1790–1797 za 700 zl. ročního nájemného. Všechny budovy byly v chatrném stavu. Nájemci, chtěli-li zde existovati, museli si většinu oprav pořídit vlastním nákladem. Zjednali si sami bez přispění vrchnosti oddělené prostorné místo pro dříví, poněvadž krajsí komisaři nedovolili je rovnati u vinopalny pro nebezpečí požáru.

Zchátralost budovy polenské vinopalny vyžadovala tu a tam přes větších oprav, které musel hraditi panský důchod. Roční náklad na opravu počítal se na 200 zl. mimo vydání za kotle a jiné nádoby. Vrchní hospodářský úřad uvažoval, zda by nebylo výhodnější těchto výdajů se zbavit emfyteutickým prodejem vinopalny. Nájemce Elias Löwenthal nabízel za ni roku 1793 1000 zlatých a mimo toho 100 dukátů, když 4 léta od uzavření emfyteutického kontraktu bude vrchnost dávat všechny opravy. Elias Löwenthal nedocílil svým návrhem úspěchu. Jeho nástupci Josef Seegen se zetěm Salomonem Löwem domohli se, že jim panující kníže Jan Karel povolil emfyteutický prodej vinopalny a draslárny. Kupní smlouva s platností od 1. ledna 1800 byla dne 3. března 1799 sestavena a teprve 10. března 1805 knížetem ve Vídni podepsána s výhradou schválení fideikomisních úřadů. Krajský úřad potvrdil ji dne 18. prosince 1804 s poukazem na dvorní dekret ze dne 1. září 1798 a na guberniální nařízení ze dne 3. května 1804. K vinopalně příslušelo: vlastní vinopalna s přiléhajícím hnojištěm, draslárna stojící při panských haltýřích na ryby, domek na kalcinování,² kůlna a ploce-

¹ Pozn. red.: fideikomis, též svěřenství, existoval jako institut využívaný zejména šlechtickými rody v českém právu do roku 1924 a zajišťoval nedělitelnost majetkových celků pojatých do nedílu, čímž se zamezilo rozdrobení rodového majetku. Správce fideikomisu tak mohl majetek užívat a brát z něj plody, nemohl s ním však disponovat.

² Pozn. red.: kalcinování je postup, při kterém se tuhá látka zahřeje na vysokou teplotu, čímž se z ní oddělí plynná složka.

ná ohrada pro dříví. Kupní cena obnášela 2000 zl. a roční úrok 750 zl. Laudemium vyměřeno bylo při změně majitele pro člena rodiny 200 zl., pro cizího 500 zl. Vrchnost se zavazovala, že nezřídí jinou vinopalnu neb draslárnu v té části panství k řece Sázavě, která jest poukázána bráti pivo a kořalku v Polné. Jinak obsahovala smlouva v podstatě tytéž body, jak smlouva nájemní.

Nástupce knížete Jana Karla z Dietrichštejna kníže František Josef Jan neuznával platnost smlouvy, poněvadž Polná jest fideikomisním panstvím, od kterého nemožno odprodat vrchnostenská regália pálení a šenk kořalky a výrobu drasla. Roku 1808 vyžádal si od hospodářského úřadu polenského dobrozdání, jakým způsobem bylo by možno nejkratší cestou dostat vinopalnu opět do vlastních rukou a vésti ji ve vlastní režii. Úřad minil, že platnost smlouvy možno potírat patentem ze dne 1. září 1798 a zemským zřízením, dle něhož židé nejsou oprávněni vlastniti si *jure pleno* neb i emfyteuticky³ nějakou realitu neb dokonce vrchnostenské regale. Podle zemského zřízení 969 není prý židům dovoleno dáti si něco zapsati neb zajistiti u české kanceláře, v městských knihách apod. Usnesením sněmu zemského prohlášení byli roku 1650 židé nemožnými býti majiteli neb nájemci cla, mýt a jiných imobilii.

Josef Seegen a jeho zeť Salomon Löw bránili se proti zrušení kupní smlouvy. Poukazovali, že byla knížetem potvrzena, v jeho testamentu tento prodej schválen. On jako majetník panství byl oprávněn uzavírat emfyteutický prodej, aneb musel aspoň věděti, za jakých poměrů se uskutečniti může. Jich emfyteutické právo bylo potvrzeno krajským úřadem. Bylo uznáno i kuratelou knížecí, neb když roku 1805 žádali tuto za náhradu vojenské rekvizice, byli jí odmrštěni z důvodu, že nejsou nájemci, ale majitelé. Je v souhlasu s dekretem ze dne 1. září 1798 a vysokým guberniálním nařízením ze dne 3. května 1804, jakož i s patenty týkajícími se židů ze dne 3. srpna 1797 § 43 a 44. Budovy nejsou fideikomisní, neb leží v židovském městě a byly koupeny panstvím v době, kdy fideikomis už dlouho existoval. Nezbývalo, než aby Seegen a Löw domáhali se uznání svého práva vlastnického cestou soudní. Pro ten případ byl vrchní úřad zplnomocněn knížetem dát židům čtvrtletní výpověď. Tím uvedeni v rozpaky, uznali dobrovolně, že nemohou býti vlastníky dvou vrchnostenských regálií a pro uchování dobré shody odevzdali užívání práva pálení kořalky a výroby drasla opět vrchnosti. 2000 zl. kupní ceny nežádali nazpět, bude-li jim výroba drasla a pálení kořalky pronajmuto na tři roky bez emfyteutické činže, což se stalo, neb vrchní správa panství upustila od úmyslu vésti vino-

³ Pozn. red.: *Jure pleno* – plným právem, emfyteuticky – dědičným pachtem.

palnu ve vlastní režii. Té doby roku 1810 měli nájemci vinopalny ve stáji 32 krmmých volů a 2 krávy.

Roku 1814 odkoupil Salomon Löw od panství celé zařízení vinopalny a stal se stálým nájemcem. Také budova u panských haltýřů nebyla majetkem vrchnosti, ale Löwovým, kterému pronajímány byly jen vrchnostenské regalie. Byl proto jako nájemce novou smlouvou zbaven povinnosti po uplynutí nájmu odevzdati celé zařízení vrchnosti. Nájemné obnášelo 600 zl. V panském úřadě složití musil kauci 1000 zl. vídeňského čísla neb 400 zl. konvenční měny jako záruku na dodržení nájemních podmínek. Stabilita poměrů výrobních i odbytných neměnila ničeho na jich obsahu.

Když vrchní správa statků dietrichštejských zamýšlela roku 1809 převzít borovskou vinopalnu do vlastní správy, pověřen byl obroční úřad, aby sestavil přibližný rozpočet příjmů a vydání za jeden rok. Vysvítá z něho celý postup výroby, tehdejší ceny a co s vinopalnou souviselo. Obroční úřad píše:

V příštím roce 1810 možno učiniti 160 varů (Züge), 20 na likéry, 140 na kořalku. Var na rosolku obsahuje 108 mázů = v celku 2160 mázů likérů po 1 zl. 8 kr., což činí 2448 zl. Var na kořalku obnáší 72 mázů = 10.080 mázů kořalky po 1 zl. = 10.080 zl. Z těchto 160 varů obdrží se po 21 vědrech = 3360 věder výpalek, jež se spotřebují ke krmení po 20 kr. = 1120 zl. Zároveň získá se 22 měřic popele po 1 zl. = 22 zl. Souhrn všeho příjmu 13.670 zl. Z toho se vydá: německobrodskému důchodkovému úřadu kořaleční taxy za 160 zavárek po 2 zl. 42 kr. = 432 zl. K přinešení pollety potřebí jest 130 dní pěší roboty čítané po 7 kr. = 15 zl. 10 kr. K výrobě 160 zavárek je třeba:

– 700 mír předního zrna po 9 zl. 15 kr.	6475 zl.
– 100 mír zadiny po 6 zl. 40 kr.	666 zl. 40 kr.
– 180 měřic ječmenného sladu po 6 zl. 40 kr.	1200 zl.
– 160 sáhů měkkého dříví s dovozem po 4 zl. 15 kr.	680 zl.
– 10 liber cukru po 7 zl.	70 zl.
– 320 liber medu, cent po 118 zl.	377 zl. 36 kr.
– 240 liber feniklu a kmínu po 1 zl.	240 zl.
– 60 liber puškvorce po 30 kr.	30 zl.
– 20 liber anýzu po 1 zl. 12 kr.	24 zl.
– 40 liber pomerančových slupek po 1 zl.	40 zl.
– 40 liber lojových svíček po 1 zl. 15 kr.	50 zl.
– 1920 mázů pivních kvasnic po 4 kr.	128 zl.
– dovozní za 800 mír žita	80 zl.
– za dovoz obilí do mlýna a šrotu ze mlýna v 78 dnech	39 zl.
– vinopalníku k výpomoci roboty 160 dní po 7 kr.	18 zl. 40 kr.

- za opotřebení budovy a nádobí v ceně 2300 zl. 10 % 230 zl.
 - celoroční služba a deputát vinopalníků 304 zl. 9 kr.,
- (konkrétně na hotovosti 90 zl., 3 míry pšenice 30 zl., 10 mír žita 80 zl., 3 míry ječmena 18 zl., 1 ½ míry hrachu 15 zl., 26 liber soli 3 zl. 15 kr., 26 liber másla 23 zl. 24 kr., 1 ½ sudu piva 24 zl., ½ míry pole 30 kr. a 20 mázů kořalky 20 zl.)

Souhrn všeho vydání 11.100 zl. 15 kr.

Odečte-li se od vydání příjem, může toto regale v případě, že výrobek se úplně prodá, vynést užitku 2569 zl. 45 kr.

Náklad na vykrmení dobytka rozpočten byl takto:

Vezme-li se za základ, že stále 20 volů z odpadků pivovaru a vinopalny mimo ostatní krmivo v žíru může býti, a že ve třech měsících tento dobytek vykrmený může býti prodán, tedy ve čtyřech ročních obdobích bude nutno opatřiti 80 kusů v průměrné ceně 100 zl. = 8000 zl.

Tento dobytek spotřebuje:

- z vinopalny odkoupené výpalky 3360 věder po 20 kr. 1120 zl.,
 - z pivovaru 60 mír horních kalů po 10 kr. 10 zl.,
 - 80 věder odpadních kalů po 12 kr. 16 zl.,
 - 1150 mír mláta po 10 kr. 191 zl. 40 kr.,
 - z purkrabského úřadu odkoupené soli 4 centy 50 liber po 12 zl. 30 kr. 56 zl. 15 kr.,
 - 244 centů cena po 6 zl. 1464 zl.,
 - 40 kop slámy po 25 zl. 1000 zl.,
 - od lesního úřadu koupeného chmouru ke stlaní 300 fůr po 30 kr. 150 zl.,
 - k odvážení mláta a kalů z pivovaru jest potřebí 44 robotních dnů s potahem, které se po 30 kr. počítají 22 zl.,
 - k výpomoci krmičovi 152 robotních dnů pěších po 7 kr. 17 zl. 44 kr.,
 - při nákupu dobytka diety 30 zl.,
 - na opotřebení budovy a nádob, vše v ceně 500 zl., počítá se 10 % 50 zl.
 - krmiči odměna za službu a deputát 237 zl. 45 kr.
- (konkrétně: na hotovosti 70 zl., 2 4/8 míry pšenice 25 zl., 10 mír žita 80 zl., 3 míry ječmena 18 zl., 1 4/8 míry hrachu 15 zl., 26 liber másla 23 zl. 24 kr., 26 liber tvarohu 2 zl. 36 kr., 30 liber soli 3 zl. 15 kr., ¼ míry pole 30 kr.).

Za 80 prodaných vykrmených volů možno stržiti po 140 zl. = 11.200 zl. Krmný dobytek nadělá ve 4 týdnech 3 fůry, celkem 780 fůr hnoje, který se do užitku započítává fůra po 2 zl. = 1560 zl. Všechn příjem obnáší

pak 12.760 zl. Odečte-li se od něho náklad na krmení v obnosu 12.365 zl. 24 kr., zbývá čistého užitku 394 zl. 36 kr.

Když bylo zakázáno pálit kořalku z obilí, páčila se ze surogátů. Dne 5. června 1810 učiněn byl při borovské vinopalně pokus dostatí kořalku z brambor, čemuž jistě nabádaly pokusy jinde už učiněné. O pokusu sepsán byl obšírný protokol:

Zkouška počala toho dne o 7. hodině ranní. Připraven k tomu 1 sáh dříví, vyprány brambory, kterých jedna naplněná míra vážila 75 dolnorakouských liber. S přípravami, to je se složením dříví, vytopením kotle, vypráním 10 mír brambor a plněním jimi do pařáku zaměstnání byli 4 silní muži od 7 do 9 hodin. Po skončení příprav položen klobouk na pařák a po ½ hodině počaly se brambory pařit. Na měkko docela přihodně spařeny byly o 11 ¾ hodinách, tedy za 2 ¼ hodiny. Za tu dobu byla otvorem na spodině pařáku občas voda vypuštěna. Dobrým znamením úplného zapaření brambor bez pozvednutí hořejšího poklopu jest, je-li přechýlující okraj víka vřelý, celý pařák stejnoměrně snesitelně teplý a vydávající-li brambory horem silněji svůj příznačný výpar. Poté musí se víko sejmuti. Oheň se neuhásí, neb je ho potřebí k vaření vody. Hlavní podmínkou jest udržeti brambory teplé. Zchladnou-li, ztvrdnou a nedají se tloukem stejnoměrně a lehce rozmělniti, čímž pozdější jejich zpracování jest obtížnější. Vyjmutí brambor z pařáku, pečlivé rozmělnění a úplné zapaření trvalo od 11 ¾ hodin dopoledne do 3 ½ hodin odpoledne, tedy 3 ¾ hodiny. K spaření tohoto „díla“ bylo zapotřebí 10 centů vařící vody neb 50 plných puten po 20 librách vody. Na to bylo „dílo“ posypáno tlučeným sladem a kádě poklopem dobře přikryty. Aby se seznala váha sladu, byla zvážena 1 míra sladu ječmenného; vážila netto 35 dolnorakouských liber. Použily se 2 míry sladu. O 8. hodině večer docílilo se teploty 24°Reaumura čili takové, kterou může obnažené rámě až do spodu kádě dobře snést.

Na to započalo chlazení v poměru ku dvěma kotlům za stálého míchání „díla“ se studenou vodou, až toto bylo studené. Do každé bečky přišlo 2 ½ mázu kvasnic, do 6 beček 15 mázů. Na to byla tato zápara ponechána kvašení. Poněvadž zkušenost získaná při výrobě kořalky ze zrní učí, že kořalka jest jadrnější, lepší a vydatnější, nechá-li se zápara zkysati až chutná jako ocet, bylo stejně postupováno i v tomto případě, a sečkalo se, až dosáhne tohoto stupně kvašení. Zápara počala kvasiti o 1 ½ hodině po půlnoci, tedy v 5 ½ hodině; octového kvašení dosaženo však až 7. června o 8. hodině večerní, tedy po 48 hodinách od počátku chlazení. V tu hodinu byla dána polovice „díla“ do 2 kotlů a když se vše dokonale promíchalo, aby se nepřipálilo, počala se vařiti břěčka. Dostalo se jí 7 věder a celkové přivádění břěčky trvalo od 7. června osmi hodin večer až do 9. června půl šesté ranní, tedy 33 ½ hodiny. Výpalek se dostalo z celého varu 18 věder. Poté bylo dáno 7 věder břěčky do men-

šišho kotle o 7 vědrech a 20 mázech a o šesté hodině položeno víko na kotel a počala se kořalka přeháněti. Dne 9. června o půl desáté hodině bylo 20 mázů získané kořalky vinometrem zváženo. Vykazovala 10 stupňů mocnosti. O jedenácté hodině bylo z druhého chodu opět 20 mázů vzato. Měla zde 6 stupňů. O čtvrt na jednu bylo ze zbytku přehnáno 20 mázů o 2 stupních. Smíchala-li se veškerá kořalka o 60 mázech, měla 5 ½ stupně. Mimo uvedených 10 mír brambor, 2 mír ječmenného sladu, 15 mázů kvasnic spotřebovalo se při výrobě kořalky ještě 1 máz feniklu, křenu, soli a cibule za 20 kr. a 1 sáh měkkého dříví.

Získaných 60 dolnorakouských mázů bylo největší množství upotřebitelné kořalky. Zbytek byla už jen smradlavá voda, která smíchaná se získanou kořalkou byla by její jakost zkazila.

Na základě této zkoušky učinil obroční úřad rozpočet, co by vaření kořalky vynášelo. Vypočetl:

- za 10 vrchovatých mír českých brambor po 1 zl. = 10 zl.
- za 2 míry ječmenného sladu po 6 zl. 40 kr. = 13 zl. 20 kr.
- za 15 mázů kvasnic po 4 kr. = 1 zl.
- za 1 máz feniklu 1 zl. 30 kr.
- za 1 dolnorakouský sáh měkkého palivového dříví s dovozem 6 zl.
- za 8 lotů lojových svíček po 24 kr. = 1 zl. 36 kr.
- za louče 6 kr.
- kořaleční taxi ze 60 mázů (z vědra 2 ¼ kr.) = 2 zl. 15 kr.
- poslovi za chůzi do Německého Brodu 7 kr.
- vinopalníku z ročního platu 304 zl. 6 kr. při 160 varech připadá na jeden var 1 zl. 54 kr.
- za dovoz brambor z jedné míry 6 kr. = 1 zl.
- praním, pařením a rozmělněním brambor, jich spařením, chlazením zaměstnání byli čtyři muži, mezi nimi vinopalník a krmič dobytka, byli zde tudíž jen dva potřební nádeníci, kteří měli celý den co dělati; obdrželi za den 30 kr. mzdy, úhrnem 1 zl.
- za opotřebení budovy a nádobí čítá se 10 % z kapitálu 2300 zl., za jednu várku tedy 1 zl. 26 kr.

Veškerý náklad obnášel 40 zl. 2 kr. Získaných 60 mázů 5 ½ stupňové kořalky po 1 zl. 12 kr. mělo cenu 72 zl., 18 věder výpalek po 20 kr. = 6 zl. Z vaření se získala 1/8 míry popele, míra po 1 zl. = 7 kr. 3 denáry. Všeho užitku vynesla tato várka 78 zl. 7 kr. 3 denáry. Po odečtení nákladu zůstává čistého užitku 38 zl. 5 kr. 3 denáry.

Vlastivědný výzkum obcí s českými menšinovými školami roku 1921

(část čtvrtá)

Německý Šicndorf

Elaborát sestavil a Okresnímu školnímu inspektorátu v Německém Brodě ve dnech 13. 10. a 2. 12. 1921 zaslal Bedřich Rydlo,¹ řídící učitel české menšinové školy – Zemské školy národní v Německém Šicndorfu. S elaborátem zaslal i přípis, ve kterém navrhoval, aby pro řádné prozkoumání kraje byl utvořen kroužek přátel přírody z řad učitelstva, lesníků a hospodářů, kteří by položili aspoň základy ke zkoumání půdy a sbírání přírodnin vyskytujících se v polenském okrese, a tak bylo umožněno založení přírodovědných sbírek na okrese. Dle názoru řídícího učitele Rydla by zasluhovalo zvláštní pozornosti sledovat, jak je zdejší pahorkatina oproti jiným okresům chudá na květenu.

1.

Obec se jmenuje Německý Šicndorf a je samostatnou školní obcí. Dříve byla přiškolená k blízké obci Dobrodínu. Když Ústřední matice školská v roce 1892 prosadila pro české děti v Německém Šicndorfu přestavbu z hospodářského stavení manželů Höfrových a škola povolena jako veřejná, tu přičinili se Němci, aby Německý Šicndorf od Dobrodína odškolili. Schulverein postavil v obci Německý Šicndorf budovu pro školu německou, která se zveřejnila v roce 1892 a česká škola veřejná byla zrušena a na místo té zřízena opět škola Ústřední matice školské.

Krejčí p. Života z Polné, bodrý, jadrný Čech, nikdy nešel do Německého Šicndorfu, ale prý do Českého Střelína – bylat' obec vždy osídlena většinou Čechy. Dle úředního sčítání napočteno v 89 staveních 691 obyvatel. Z toho 455 Čechů, 234 Němců a 2 Slováci; z těch pak bylo 618 katolíků, 31 československé církve, 1 evangelický český bratr a 41 bez vyznání.

Hranicí mezi jednotlivými sousedními obcemi jest potok Šlapanka a drobné její přítoky – potůčky.

Stavení obytná jsou většinou hospodářská, a to statkářů 5 českých a 4 němečtí, ostatní jsou chalupníci. Jinak jsou v obci dvě obecné školy – česká a německá, 3 obchody, 2 hostince český a německý a brusírna skla a sklenné hutě firmy J. Inwald a spol.

Německý Šicndorf leží uprostřed čtyř měst na Českomoravské vysočině. Na severu je Německý Brod, na jihu Jihlava, na východě Polná a na západ městys Štoky. Obec sama leží na levém břehu Šlapanky a chalupy

¹ Medailon kulturního pracovníka Bedřicha Rydla (1886 Ústí nad Orlicí – 1964 Úsobí) je dostupný na internetových stránkách Kulturních zařízení města Přibyslav: <https://www.kzmpribyslav.cz/muzeum/osobnosti-mesta/bedrich-rydlo>.

postaveny jsou téměř na samém břehu, jiné pak na kopcovité pláni, tvořící kotlinu protáhlou do údolí Šlapanky. Budovy jsou téměř všechny z novější doby stavěny, tak jak si kdo přál. Činí tedy obec dojem neuspořádaného vrabčího hnízda, kde brzy se kupí budovy k sobě tak, že jich obyvatelé nemají žádného dvorečku, nebo zase jsou přes několik stavebních parcel od sebe vzdáleny. Tím vznikly uličky, kde těžko projede se povozem plným nákladem obtíženým. Jen jedna hlavní cesta jest snáze sjízdná, že i ta ne bez nebezpečí vyklopení do některého dvorečku chalupy pod ní se nacházející nebo dokonce bez nebezpečí rozboření střechy, jež téměř u ní vykukuje. Jeť celá vesnice postavena tak, jakoby zvláštní terasy byly při ní zřízeny. Do statků nad zmíněnou cestou vjíždí se z nadhorní roviny a kočí bedlivý pozor musí dát, aby po příkrém dvoře nesjel rovnou do chalupy pod cestou se nacházející. Ani dodnes cesty spraveny nebyly a hospodáři pachtí se po kostrbatinách dále, snad proto, aby buď nepřišli z cviku, nebo aby zachovali krásný vzhled obce pro budoucí potomky. Na samém konci obce v pěkném zákoutí plném olší je nejstarší budova obce, mlýn zvaný chudý. Nynější majitel, občan Klusáček, vypravuje, že mlýn to panský, později přešlý do rukou Chodů. Zápisy o svobodě majitelů psané na pergamenu shořely asi před 80 léty. Dosud na mlýně, ač byl již několikrát opravován, možno spatřiti několik kusů trámů z původní stavby.

Osada sama a pozemky její je chráněna hřebenem kopců, jež táhnou se od Jihlavy směrem k Čáslavi, proti větrům západním. Jinak severák fouká pěkně údolím Šlapanky a přináší časté a vydatné spršky. Z jihu a východu vanou mírné větry a proto v obci je klima spíše mírné. Kopce jsou respektive skály, jsou původu prahor a převládají rulou a žulou. Místy je diluviální naplavenina.

2.

Vesnice Německý Šicndorf je, jak v první části označeno, stavěna bez určitého plánu a tvoří celkem skupiny. Postavena na stráni, která tvoří dva schody a zajímavé, že na horní ploše schodu jsou postaveny statky, na druhém schodu obydlí čtvrtlánků a těsně na břehu potoka Šlapanky chalupníci. Snad aby bylo vidět moc a rozdíl dřívějších osadníků. Teprve v pozdější době stavěny jsou chalupy bez tohoto určitého pravidla a činí dojem vesnice smíšené. Asi uprostřed vesnice je český hostinec „U Šlosníků“ nebo také „na kopečku“ zvaný. Na místě tom prý stávala tvrz zemana Zichy. Je to nejvyšší místo stavební v obci a asi ostatní stavení dle potřeby byla přistavována dle mohovitosti majetníka. Obec mohla by se rozšiřovati směrem západním, ale z neústupnosti majitelů pozemků zabraňuje se ve stavbě nových obytných stavení, a proto stave-

ní, jež vznikají dnes, jsou slepená tak k sobě, že jedno druhému nutně bude překážet v hospodářském vývoji v budoucnosti.

Šlapanka pramení u Jihlavy. Protéká velikým rybníkem pávovským, dvěma rybníky ve Stříteži a vtéká do rybníka valchářského. Pod hrází toho rybníka stojí dosud zbytky valchy. Valcha sama patřila cechu soukeníků polenských a dosud si cech ten, ač v praxi dávno již je pochován, vlastní zbytky rozbitých stěn pokrytých dřevou střechou – snad také památkou pro budoucí časy. Poté teče Šlapanka po hranicích Šicndorfu a Dobrodína a přináší své vody do rybníka „Chudého“. Potom lučinami vyvine se jako had až k Německému Brodu, kde vlévá se do Sázavy. Od východu, z osady Ždírc, kamž Německý Šicndorf patří kolaturou, přichází potůček vlévající se u „Valchy“ do Šlapanky. Od západu pak ze Štoků přichází voda přes „Starý“ rybník a blízko „Chudého“ rybníka za tratí severozápadní dráhy je vyschlý již rybníček „Zabí“. Pod silnicí blízko Cubrtova mlýna stojí kříž, kam občané chodívali se modlit a kde mládež místo klepání o velikonočním týdnu se chodívala prát. Při silnici vedoucí do Štoků je kaplička, kde také občas bývá pobožnost. Obcí samou probíhá silnice druhého řádu ze Štoků do Polné. K té pod sklennými hutěmi připojuje se cesta polní do Červeného Kříže, jež je hranicí současně mezi lesy obce dobrodínské a lesy panskými, patřícími větvi Hohenzollern Sigmaringen, jejíž lesní úřad je ve Štokách. Z části na pozemcích Německého Šicndorfu a zčásti na pozemcích Dobrodína je železniční stanice Polná-Štoky. Název ten často mylí neznámého, který ptá se, jak daleko do Šicndorfu a potom má radost, když sezná, že překročiv koleje, ocitl se v hledané vesnici.

Ze stanice Polná-Štoky vede lokální trať do města Polné. Poněvadž má obec Německý Šicndorf výhodné komunikační spojení, je zde čilý ruch a v roce 1872 postavena byla tu provazárna polenské společnosti. Provazárna však po dvouleté špatné konjunktury byla prodána v roce 1874 Josefu Inwaldovi, brusiči skla. Týž stroje provazárny prodal a namísto nich postavil několik brusů na broušení skla a během doby vybudoval na tomtéž místě závod, který zaměstnává přes 200 lidí. V roce 1911 pak postavila již akciová společnost J. Inwald a spol. sklenné hutě a nových sto lidí našlo zde obživu. Dnes Německý Šicndorf má ráz obce průmyslové.

3.

Statky mají půdorys podoby čtverce a strany jsou tak, že k obytným místnostem přiléhají chlévy a stáje, k těm druží se kolny na straně jedné. Druhou stranu čtverce tvoří stodoly. Třetí kolny a chlévy pro vepřový dobytek, čtvrtou stranu tvoří hlavní vjezd uzavřený vysokými vraty. Obytná stavení mají okna směřující na cesty a do dvorů. Statky vedle

hlavního vchodu mají také vjezd ze záhumenní přímo do stodol. Jsou většinou z cihel postaveny, jen jeden u Fišerů je kamenný. Kryty jsou různé: šindelem, papírem, taškami hliněnými i cementovými a najdeme také dosud i střechy doškové. Chalupy stojí jako hříbky v lese a kolem nich najde zvědavé oko vše možné: polní náradí, otýpky roští, staré nádobu, kusy dřev, hromádku kamení, hraničku cihel, vše bez rozmyslu položeno a jež jakoby schválně postaveno tak, aby překázelo obývajícím tu kterou chalupu. Také močůvka z ledabyly upravených hnojišť vytéká volně a často páchnouc rozbahňuje beztak nikdy neupravované cesty. Také záchody u chalup německých najdeme hned před vchodem do nich, jsou přirozenou ozdobou obce, která dosud nedovedla nabýti prostředek, jak by se zhostila nejen pěkné té ozdoby, ale také toho bahna, v němž v horkých letních dnech rodí se různé nemoci a jež ohrožuje okolní občany. Lépe a estetičtěji jsou postaveny budovy a chalupy občanů českých. U těch mají již také zahrádku pro trochu zeleniny a několik trsů oku lahodících květin. Zahrádky pak opatřeny jsou tyčkovým plotem, bohužel, že jen nějaká vrba, olše nebo osika stíní do oken chalup, namnoze však nenajde se ani tento vhodný pro Jidáše strom před okny lidí. Ovocných stromů je zde pořádku. Z obavy, aby mládež nechodila na ovoce, bojí se majitelé stromek zasaditi. Ale zkouška s mládeží dosud provedena nebyla.

Těsně při hutích je kolonie dělnická zvaná „Na Praze“. Je to dvojřadí dvojdomků, z nichž každý obýván čtyřmi rodinami. K nim druží se dva jednopatrové domy, kde továrna umístila po 15 až 17 rodinách. Ve štítě statků i chalup vidíme letopočty hlásající buď postavení nebo opravu té které chalupy neb obydlí a pod ním monogramy majitelů. V obci, jak již zmíněno, jsou dvě školy: česká postavena z hospodářského stavení v roce 1892 Ústřední maticí školskou v Praze. V roce 1905 postaveno k téže křídlo, v němž umístěna II. třída. V roce 1893 postavena pro obec škola německá, kde umístěny rovněž 2 třídy a německá opatrovna. Po převratu v roce 1919 proměněna česká škola ve školu státní a německá opatrovna vydržovaná Schulvereinem obecním zastupitelstvem zrušena. V obci jsou dva hostince, u „Šlosniklů“ český a u „Pulzarů“ německý a Na Praze je poštovní a telegrafní úřad.

4.

Německý Šicndorf leží na kopcích rulových a žulových. Nižší polohy jsou z doby naplavenin diluviálních. Původní krajina byla asi zalesněna, jak tomu nasvědčují názvy různých míst, dnes polí „Lajtna“, „u Zauzru“. Potůčky zavlažují louky, které jsou většinou ostré, tj. roste na nich ostřice a skřípiny, jen na lukách nejlepších pozorujeme něco květin: blatouch, chudobky a řeřicha luční. Rostliny hvozdíkovité, kohoutek luční ukazují

se jen v nepatrném množství dosti vzácně. Zato hojná jest smolnička nachová a silenka nadmutá. Při březích potůčků na vlhčích místech spatřujeme zjara hojnost sasanky bílé, později několika druhů pryskyřníků. Z cibulovitých nenašel podepsaný ani jednoho zástupce. Ze vstavačů pouze obecný a širolistý. Z pyskatých hluchavku bílou, dosti vzácně zběhovec plazivý a lesní popenec. Rozrazil zastoupen rozrazilem obecným a douškolistým. Křížaté zastoupeny barborkou tuhou, ohnicí a řepkou olejkou a strmobýlem [huseník – pozn. redakce]. Složnokvěté rostají na našich stráních, jakoby v malých sněmích, a vidáme tu kopretinu, jinde žlutající se jestřábníky, pampelišky a starčky. Z drsnolistých najdeme tu kamejku rolní, prlinu rolní, vzácně kostival lékařský, hadinec, pomněnku bahenní a tuhou. Ještě něco všude divoce rostoucích rostlin by se dalo vyjmenovat. Celkem je pro botanika krajina zde ne chudou, ale nebohou. Snad by odškodněn byl některými druhy mechů a lišejníků. Stromová ovocná je macešsky majiteli pozemků zanedbáváno. Na pěkných stráních, kde dařilo by se lískám, švestkám i třešním, vidíme sem tam nějaký šípkový keř a trochu uschlých trav. Proto také včelaři ve zdejší obci, celkem tři, jsou za svoji práci odměňováni nepatrně, neboť hospodáři na svých polích (v těžkých půdách) nemohou pěstovat pícnin medonosných.

Ptactvo je dosti hojné a téměř všechny druhy zpěvného ptactva možno zde spatřiti. Však také škůdcové jeho jsou tu v neztenčené míře. Hojnost vran hnízdí ve smrkových lesích zdejší krajiny; neméně nebezpečnými dravými ostříži a poštolkami. Na výslunných kamenitých stráních zabije se do roka mnoho zmijí.

Pole ožívají málo, kde zajíci a koroptve, neboť snad kdysi bývalé bohatství polní zvěře bylo nesvědomitým způsobem různými živly přivedeno na mizinu. Ještě nutno zmíniti se o hmyzu a rybách. V potůčcích a rybnících najdeme velmi málo ryb. Jednak jsou vychytány, neboť panuje zde volně trpěný vodní pych, a tak vidíme sem tam plovoucí bělici, řízka, slunka, okouna, někdy i vzácnou štika. Rak jest vzácný. Za to v březích potoků je hojnost ondatery. Z brouků možno chytiti chrousty, chroustky letní, hrobaříky, některé druhy nosálů, tesaříka domácího, mrchožrouty, všude známé kalovaly [chrobáky, pozn. redakce], některé kovolesskele, černé běžce a velmi vzácně střevlíky; vírníky a příkopníky také najdeme. Zato vodomil a potápník jsou zastoupeny významnějšími druhy všude poletujícími. Vzácnější druh nebyl podepsaným ve zdejší krajině polapen.

5.

V obci je devět sedláků, z nichž 5 českých. 12 púlláníků, z těch 5 českých, a 35 chalupníků, z těch 16 Čechů. 21 baráčníků, 1 truhlář, 1 strojník, 2 kováři, 5 ševců, 2 krejčí, 1 holič, 2 obchodníci smíšeným

zbožím, 1 konsum. Z chalupníků jsou někteří zedníci a tesaři. V části obce za tratí lokální dráhy polenské je čtvrť zvaná "V Cihelně". Tam před 80 lety pálily se cihly. Cihelna vzala za své jednak postavením brusíren skla, jednak odprodejem pozemků ke stavbě chalup. Polnosti patřící k obci jsou různé jakosti. Většinou převládá však půda těžká, mazné hlíny, vlhká. Jen některé oddíly jsou sušší povahy, písčité. Daří se zde obilí i brambory i jeteliny, z čehož nejvýznamnější jsou brambory průmyslové. V úžlabinách potůčků jsou dobré louky, z nichž má hojnost stravy chovný dobytek. Na stráních a mezích se pase po celý rok několik stád koz baráčníků, chalupníků a dělníků továrních. Po hranicích dobrodinských a štockých jsou lesy a lysiny, které však jsou rok od roku víc a více plundrovány. Lesy jsou nejstarší 50 až 60 roků. Statek má průměrně 120 měr polí, půllán 40–50, chalupník 8–15 měr. Pozemky jsou vesměs rozstrkány a nenajde se ani jeden chalupník, aby měl svoje políčko v jednom kuse. Vysvítá z toho, že půda statků byla z důvodů hmotných často a často parcelována a že majitelé velmi často se střídali. Statky byly většinou zakoupeny v dražbě, do které upadl minulý majitel pro nezřízený způsob života. Kusy byly jednak zakoupeny spoluusedlíky, jednak umožněno, aby drobní lidé si zakoupili a vystavěli chaloupky. Dříve před válkou bylo možno zakoupiti míru pole za 120 K, nyní po 150 až 200 K. Na míře polí rodí se průměrně 8 mandel obilí a 30 q bramborů. Len, jehož květy zdaleka proměňovaly hněd' půdy v blankyt, nyní úplně vymizel. Snad proto, poněvadž těžko jest sehnati pracovní sílu pro polní hospodářství. Dobytek pase každý hospodář zvlášť, máje k tomu určeného pasáka, kterého počítá do domácí čeledi. Sadařství se nepěstuje. U silnic vidíme rozsochaté osiky a jeřáby, to proto, aby bujná mládež mohla se volně pohybovat, aneb z pohodlnosti obecní rady. Také včelařství není patrné, jelikož medonosných květin by marně kdo hledal v okolí. Za to rozšířeno jest pěstování králíků a holubů. Obilí semílá se ve dvou mlynech, při kterých zřízeny jsou také pily. Oba mlýny poháněny jsou silou vodní, teprve roku 1921 zřízen jeden mlýn na pohon parní, druhý na pohon benzínového motoru. V obecním lese na "Kalkofen" pálila se kolomaz v letech 70.–80. a dosud žije v obci kolomazník Šic, který vedle kolomaže rozvážel po vsích březová košťata. Hospodářské usedlosti i mlýny jsou dědičné, pokud nebyly prodány, chalupníci hledají doplněk výživy jako dělníci na vrchní stavbě dráhy. Jsou to vesměs chalupníci němečtí. V rodinách bují sítkování, kteréž hubí zdraví dítěte od nejútlejšího věku. Jsou případy, že i čtyřletý chlapec musí pomáhat neuvědomělé matce, aby ta nezdržovala se navozováním. Čistota na podlahách a čerstvý vzduch vidíme jen u rodin, jimž mamon není věcí hlavní. Stěny zdobené jsou různými jarmarečnickými obrázky svatých – u Němců dosud obrázky korunovaných hlav – nikde nenajde se obrázek

umělecký nebo předmět, který by oku lahodil. Jak již uvedeno, sítkují děti v rodinách – důsledek zničený zrak, pokažené zažívací ústrojí a nakažené plíce. Bystrost dětí takých jeví se přirozeně chabou a výsledky školního vyučování jsou u nich nemožné. Učitelstvo jest dosud v mnohých případech bezmocno proti argumentu “Nemáme co jíst.” Poněkud zlepšení nastává působením české okresní komise péče o mládež. Kámen na stavby láme se v lomě u Klusáček. Jak již řečeno, většina obyvatelstva jsou dělníci průmyslu sklářského. Blahobyť u dělnictva i hospodářů stoupá, což ovšem jeví se u těch rozumných tím, že dělnictvo ukládá ušetřený peníz ve spořitelnách, hospodáři pak přestavují své chalupy, rozšiřující obytné místnosti, jež dříve podobaly se temným komorám. Na pozemcích blízko “Cihelny” jest dosud silná vrstva cihlářské hlíny nezužitkována. Občané v obci, pokud zaměstnáni jsou v brusírnách, trpí velice tuberkulemi plic. Hygiena obecní selhala. Nikdo se nestará o zdraví občanstva a onemocní-li někdo, volá se lékař až tehdy, když je jisto, že nemocný zemře. Mezi občanstvem rozšířen jest zhoubný alkoholismus a karban. Zákony republikánskými dosaženo toho, že poněkud oba zlořády mizejí, ač velice pozvolna. V obci narodí se průměrně 30 dětí, umírá 15 až 20. Nejstarší jest 85letá žena, rodem Slovačka. Několik občanů přes 70 let těší se životu a nejeví se na nich známky stáří. Rodiny alkoholiků zatíženy jsou přirozeně též následky, ve kterých vrcholí zločinnost. Tak hlavně kuji pytláctví a očkaření. Mládež sotva škole odrostlá dopouští se různých krádeží, které nejsou pojímány u dospělých jako důsledky špatné společnosti, nýbrž pomíjejí se beze všeho hledání nápravy. Analfabetů v obci není a ve veřejné knihovně vypůjčují si mnozí čtenářové různé knihy, obsahově většinou romány. Jen čtyři rodiny rády čtou cestopisy a věci poučné. Do obce přichází různé žurnály. Národní listy, Národní politika, České slovo, Venkov, Právo lidu, Rudé právo, z těch nejčtenější jsou přirozeně poslední dva. Kolportér roznáší také různé krváky a mládež hltavě na mezích hloubá v jejich obsahu a přečteš je pustí se do zápasu o karty. Školní mládež je dosti nadaná. Někteří občané vědouce dobře, že vzdělání člověka jest hlavním jeho jměním, posílají děti do škol občanských i do škol středních. Pokud se týče náboženského cítění občanů, nejeví se zvláštním způsobem, pouze Němci účastní se v procesích různých poutí na Křemešník neb k sv. Anně, jinak u Čechů je naprostá lhostejnost. Parcely pozemkové mají různé názvy. Při hranicích Štoků je “Bílý kámen,” při hranici kamenské je “Sauser” a na “Leitně.” “U Kalkofnu”, to je v obecním lese, je část, která pojmenována jest “Gelöfl.”

